

ВІЗІЯ ШЕВЧЕНКОВОЇ УКРАЇНИ У ПОВІСТІ ЮРІЯ КОСАЧА "СОНЦЕ В ЧИГИРИНІ"

У статті висвітлено звернення до образу Чигирини, ще започатковане Т. Шевченком, як символ української волі, яке розвиває Ю. Косач у повісті "Сонце в Чигирині". У творі Ю. Косач показує реальні картини діяльності декабристів в Україні, прагне засвідчити на художньому рівні неперервність боротьби українців за незалежність.

Ключові слова: Юрій Косач, "Сонце в Чигирині", символ, національна ідея.

В статье освещено обращение к образу Чигирини, основанное еще Т. Шевченко, как символ украинской свободы, которое развивает Ю. Косач в повести "Солнце в Чигирине". В произведении Ю. Косач показывает реальные картины деятельности декабристов в Украине, стремится засвидетельствовать на художественном уровне непрерывность борьбы украинцев за независимость.

Ключевые слова: Юрий Косач, "Солнце в Чигирине", символ, национальная идея.

The sense of Chyhyryn is lighted up in the article, founded yet T. Shevchenko, as character of Ukrainian freedom, which develops by Y. Kosach to lead a "Sontse v Chyhyryni" (The Sun in Chyhyryn). In the writing Y. Kosach shows the real pictures of activity of the "dekabrist's" in Ukraine, he aims to witness at artistic level continuity of fight of Ukrainians for independence.

Key words: Yuri Kosach, "Sontse v Chyhyryni" (The Sun in Chyhyryn), symbol, national idea.

Творчість Ю. Косача належить до проблем маловивчених в історії українського літературознавства. Окремі аспекти його спадщини досліджуються у працях Ю. Шереха, В. Державина, Д. Павличка, Ю. Смолича, С. Павличко, В. Агєєвої, Р. Радишевського, С. Романова, Г. Семенюка та ін. Новизна даної статті полягає у тому, що тут вперше подано порівняльний аналіз бачення України у спадщині Тараса Шевченка та історичній повісті Юрія Косача "Сонце в Чигирині". Відтак, мета і завдання дослідження полягають у визначенні суті Шевченкової візії України та її відображенні у даній повісті письменника ХХ століття.

У повісті Ю. Косача на історичну тематику "Сонце в Чигирині" визначальною є національна ідея, візія української незалежної держави. Вона народилася на основі традиції української літератури. Перш за все у своєму баченні України Ю. Косач продовжує і розвиває традицію Тараса Шевченка. Для українського національного пророка незаперечним і ціннісним був ідеал незалежної Української Держави, яка ґрунтується на традиціях сильної Гетьманщини. Місто Чигирин в інтерпретації Т. Шевченка є символом давньої вольниці, центром, де народжувалася і виросла ідея національної волі, де формувалися основи Козацької держави. Падіння Чигирини є для митця падінням української державності, що бачимо у вірші 1844 року "Чигрине, Чигрине...":

*Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними.
В хмарі пропадає [3, 171]...*

Т. Шевченко добре знав українську історію, зокрема був обізнаний із зародженням і розвитком декабристського руху. Він співчував декабристам, знаючи, що серед них були українці, які боролися не лише з імперською монархічною системою, а й прагнули до утвердження незалежної України. Шевченко розумів, що Російська імперія цілковито поневолила Україну, тому неодноразово гостро і категорично ставив питання визволення свого народу. Так, у комедії "Сон" (1844) він репрезентує образ поневолювача, маючи на увазі перш за все імперську Росію, її політику щодо України:

*У всякого своя доля
І свій шлях широкий,
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину [3, 180].*

Далі у поемі представлено своєрідний політ поета над Сибіром, де він бачить декабристів. Шевченко щиро співчуває цим борцям, вважаючи їх справжніми героями:

*Заворушилася пустиня.
Мов із тісної домовини
На той остатній страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не вмерлі, не убиті,
Не суда просити!
Ні, то люди, живі люди,
В кайдани залиті.
...То каторжні.*

.....
*Онде злодій штемпований
Кайдани волочить;
Он розбойник катований
Зубами скрегоче,*

*Недобитка товариша
Зарізати хоче!
А меж ними, запеклими,
В кайдани убраний
Цар всесвітній! Цар волі, цар,
Штемпом увінчаний!
В муці, в каторзі не просить,
Не плаче, не стогне!
Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне! [3, 184].*

Звернення до образу Чигирини як символу української волі та образів декабристів як героїв, започатковане Т. Шевченком, розвиває Ю. Косач. У 1934 році у Львові побачила світ його перша історична повість "Сонце в Чигирині". Власне, це була перша частина твору. Події, описані у повісті, відбуваються у 1825 р. В основу розповіді покладено підготовку повстання майбутніми декабристами проти царського режиму. Бачимо, як розгортається ідейне протистояння між українцями, що за своїми поглядами є демократами-автономістами і росіянами – консерваторами-унітаристами. Автор наголошує на глибокій світоглядній національній відмінності, що існує у позиціях революційних таборів. Також письменник переводить проблему із внутрішньодержавної площини у контекст міждержавних стосунків. Не менш цікавими є протиріччя у внутрішньому таборі українців – поміркованість старшого покоління щодо методів і засобів боротьби та радикальні настрої молодих.

Загалом повість "Сонце в Чигирині" має фрагментарну будову. Фактично серед низки повноцінних сюжетів не бачимо головного, який би виступав основою твору, об'єднував усі інші. Відтак, сюжет твору є досить складним і статичним. Композиція повісті сповнена численних деталей, що зумовлює її певну розбалансованість, відсутність прив'язки до фабульної магістралі. Кожен із 14 розділів твору становить собою автономну новелу. Але, незважаючи на це, тут присутня цілісна картина історичної епохи. Об'єднання персонажів у кілька груп за політичними переконаннями дає авторovi можливість розкривати протиріччя у кожній групі та аналізувати суть кожного образу.

У цьому творі Ю. Косач ставить собі за мету відновити історичну справедливість шляхом показу реальної картини діяльності декабристів в Україні, щоб повернути сучасникам велику героїчну епоху. Адже "підготоване в умовах загальноросійського революційного кипіння, прислонене загальноросійськими гаслами всеслов'янської, республіканської федерації, припечатане історією як зрив "декабристів", воно (повстання 28 грудня 1825 р. – О. П.) втратило для нас [...] свій український державотворчий характер. Кров і мука найшляхотніших українських сердець того часу пройшла ніби незважена грядучими поколіннями. Вони,

відтрунуті чужинецькою назвою руху, не завважили його української суті, не встигли її скапіталізувати для майбутнього" [1, 84]. Так писав у своїй післямові до повісті історик та белетрист М. Голубець.

Ю. Косач у своєму прагненні до історичної справедливості мав цілковиту рацію, оскільки українська складова антиімперських рухів справді ігнорувалася царською та радянською історіографією. Тому другорядним щодо подій 14 грудня на Сенатській площі Петербурга вважався збройний виступ, що почався через два тижні під Васильковом. Вважалося, що обидва повстання були ініційовані революційною частиною російського дворянства. "Сонце в Чигирині" стало спробою автора заперечити цю концепцію і наголосити на важливій ролі українців у тогочасному декабристському русі.

В основі твору лежать відомості про діяльність у Російській імперії кінця 1810 – середини 1820-х років різних політичних гуртків і масонських лож, зокрема "Північне товариство" (Петербург) і "Південне товариство" (Тульчин, Кам'янець, Васильків). Також в Україні діяло засноване "Товариство об'єднаних слов'ян" та ін. Російські декабристи ставили собі за мету ліквідацію панівного ладу і зміну монархії республікою із диктатором на чолі. Натомість українські декабристи прагнули того, щоб Україна була позбавлена залежності від Російської імперії та на рівних правах увійшла до всеслов'янської федерації. Не виключали вони і можливості створення самостійної української держави. Ю. Косач розглядає цю проблему у площині міждержавних стосунків між Росією та Україною.

У першій частині повісті показано протистояння між представниками України і Росії на ідейному рівні. Так, вельможі та вищі армійські чини, які входили до "Північного" і "Південного" товариств, прагнули здійснити зміну влади малими силами, без участі народних мас. Фактично аристократія боялася втратити контроль над суспільством, що могло призвести до розпаду держави. Тому П. Пестель говорить: "Дати росіянам волю – це значить дозволити на бунт рабів, а це кінець Росії [...] Відкидаю цілком всяке федеративне творення, устрій й існування! Як один, єдиний є Бог, так одна єдина є Росія" [2, 11, 12]. А от молодші офіцери та дрібні поміщики з "Товариства об'єднаних слов'ян" мали тісніші зв'язки з нижчими верствами і планували всенародне повстання, здатне зруйнувати імперію і відкрити шлях до побудови нового суспільного устрою. Крім того, українці вимагали від проводу повстанців починати рішучі дії, погрожуючи у разі зволікання самостійними акціями. Врешті вдалося досягти згоди, і спільний виступ призначено на весну. Жереб, який визначав убивцю царя, витяг українець поручник І. Сушина.

На позиції відновлення автономії України стояли радикали з "Товариства об'єднаних слов'ян", зокрема Я. Драгоманив, І. Бечасний, І. Сушина, М. Щепило. Також у творі розповідається про тодішні сепаратистські

рухи, таємний гурток у середовищі панівного класу. Відповідно до Статуту "Українського товариства" ("Товариство визволення України"), передбачалося об'єднання в одну організацію родовитих вельмож, інтелектуальної еліти, молодих патріотів з інших товариств. Українські сепаратисти покладаються у боротьбі з імперією на власні сили, не вступають у тривалі союзи з поляками чи росіянами. Ю. Косач вважає, що для того, аби відірватися від Варшави і Москви, необхідно чинити саме так.

У повісті "Сонце в Чигирині" подано картини побуту дворянської родини Горленків. Голова роду тут – колишній бригадир суворовського полку. Разом із донькою Людмилою він є патріотом України. Косач наголошує на заангажованості у національну справу всіх верств українського суспільства. Ці розділи є одними із кращих у творі, бо тут читач на основі живих прикладів бачить те, що на початку XIX століття в Україні поширеною була національна ідея. Загалом у повісті створюється враження об'єднаності українського суспільства у ті історичні часи, коли вирішується доля Вітчизни. Але між старшим і молодшим поколіннями існує конфлікт, тобто суперечності між старим і новим. Перш за все це втілюється у відмінностях позицій представників двох генерацій українців, які мають різні погляди на перебіг майбутньої визвольної боротьби. Очевидно, що головним завданням твору є формування нового духу українського дворянства, яке щиро вболіває за свою Вітчизну, бачачи її занепад і поневолення іншою державою. А рішучий прихильник народної революції І. Бечасний категорично проти просвітницьких планів старших товаришів. Він вважає, що вони "волять зброю на стіні, аніж у руці, ці панове люблять спізнену моду" [2, 43]. Подібна позиція виявляється також у дискусії між старим Горленком і Я. Драгоманівим. Відставний бригадир війська Катерини II засуджує підневільне становище України, але не бачить і не пропонує конкретних шляхів її визволення. Він живе минулим, згадує Козацьку державу, втрачену можливість приєднатися 1812 р. до Наполеона і позбавитись російського панування. Полковник Горленко цілком прийнятним вважає, "щоб один паном, другий слугою був" [2, 20]. А от підпоручник Драгоманов вважає, що Олександр І і Наполеон, як і всі тирани, не можуть задовольнити людей, які бажать свободи.

Так Ю. Косач висвітлює головну ідею твору, суть якої полягає у тому, що серед українського дворянства початку XIX століття народжуються ідеї антиімперської революції. Митець наголошує на провідній ролі національних сил в декабристському русі в Україні. Ю. Косач говорить про власне бачення прогресивності змін для поневолених метрополією народів російського імперського ладу і виступає прихильником нового республіканського ладу. Герої Косача будують свої плани, основуєчись на досвіді західних країн. Так, Я. Драгоманів говорить про необхідність конституції і декларації прав людини, В. Лукашевич прагне ввести Україну в сім'ю європей-

ських народів та ін. Фактично визрівання української революції подається як частина загальноєвропейської історії, митець інтегрує вітчизняне минуле у світовий контекст. Косач інтерпретує декабристський рух як наступний етап національно-визвольних змагань. Він прагне засвідчити на художньому рівні неперервність боротьби українців за незалежність, вічність цієї ідеї у національній традиції. Загалом візія України у повісті Ю. Косача "Сонце в Чигирині" ґрунтується на Шевченковому баченні Вітчизни. І для Шевченка, і для Косача Чигирин є символічним центром національної вольниці, а декабристи – національними героями та носіями національної ідеї.

1. Голубець М. Послів'я // Юрій Косач. Сонце в Чигирині. – Л., 1992. 2. Косач Ю. Сонце в Чигирині. – Л., 1992. 3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 1. Поезія. – К., 1989.

М. Федунь, канд. філол. наук, доц.